

Byplanlegging under hakekorset (1)

Det står en diger svart bok i hyllen ved mitt skrivebord, blant trykksaker som skal anvendes i kulturjournalistisk øyemed. Jeg fikk det frastøtende

klenodiet av en eldre kollega for flere år siden, han mente at jeg var rett fagmann til å omtale verket. Selv hadde han ikke krefter til å gå løs på den besværlige epoken i vårt lands politiske saga, men dokumentet var utvilsomt en raritet som fortjente sin plass i norsk byplanhistorie.

Konseptet ble påbegynt for nøyaktig femti år siden, og signert i mai året etter, av den nyutnevnte byarkitekt F.W. Rode; man kan jo betrakte det hele som et makabert 50-årsjubileum og karakterisere fenomenet deretter. Som et barn av sin tid.

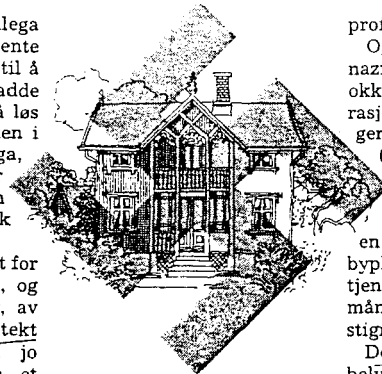
Et uektefødt barn. En bastard.

Hvem laget byplaner i Norge i djevelske 1943-44?

Rikskommisariatet hadde befalt fra sitt sete i Stortingsbygningen at folk i offentlige stillinger skulle være medlem av Nasjonal Samling; overført organisasjoner – blant dem Norske Arkitekters Landsforbund (NAL) – protesterte overfor Josef Terboven og i juni 1941 fikk de beskjed om at deres virksomheter ville bli satt under formynderskap.

Arkitekt Harald Hals, Oslos respekterte reguleringsjef og NALs formann fra 1938, som i 1937 hadde gitt ut det sovjetvennlige fagskriftet «En bok om Moskva igår, idag og imorgen», og etter krigen skulle bli formann for Sambandet Norge-Sovjetunionen (1945-48), trakk seg straks fra vervet sammen med sine tillitsvalgte og redaksjonen i tidsskriftet Byggekunst. Kontorene på Drammensveien ble rekvirert, NAL opphørte å eksistere, og Byggekunst var nedlagt – et halvt års tid. I desember 1941 kunngjorde arkitekt Rode, «fungerende landsleder», i et forstemmende rundskriv, at NALs gjøremål skulle gjenopptas og han hadde «av departementet fått i oppdrag å lede dette arbeid». Videre het det at arkitektene fikk selv velge hvilken vei de ville gå, men situasjonen var alvorlig: «Medlemskap i landsforbundet er ikke nå som før en privat sak, det er vår stands og hver enkelt fremtid det gjelder. Enhver som stiller seg

Og våren 1944 lanserte den nazistiske byplansjefen i det okkuperte Oslo sitt kollaborasjonsopus «Et forarbeid til generalplan for Stor-Oslo» (207 sider). Ble det et fagmanifest i hakekorsets tegn?



utenfor river ned for andre, og må derfor selv ta konsekvensene derav.»

Den nye organisasjonen, kalt Norges Arkitektforbund, fikk kun et fåtall medlemmer, alle NS-arkitekter. Noen sporadiske og magre numre av Byggekunst kom ut. I en leder i 1942 skrev Rode på quislingsk vis: «Det er ikke vi som er de ukollegiale – vi som står igjen og kjemper for arkitektenes sak. De som brøt vårt prinsipp og blandet politikk inn, de som meldte seg ut og skapte splittelse innen standen, er de som må dømmes...»

Arkitektene satt altså med tomme tegnebord i disse fem årene, bortsett fra de som tok oppdrag for okkupantmakten og nazistene. På Norges Arkitektforbunds årsmøte i september 1942 redegjorde NTH-professoren Sverre Pedersen – som ble dømt til to års yrkeskarantene for landssvik etter krigen – for sitt arbeid med Brente Steders Regulering, gjenoppbyggingen i Nord-Norge, som han ledet. Og påfølgende år dro han med sine medarbeidere på studietur til Tyskland etter at Hitlers arkitekt Albert Speer, offisielt utnevnt til «generalbyggningsinspektør for rikshovedstadens nygestaltning», medlem av nazistpartiet siden 1931, hadde vurdert BSR-planene som professor Pedersen kalte «en vanskelig oppgave i en vanskelig tid». I Nazi-Tyskland skulle de studere «nyere tysk bebyggelse, regulering og arkitektur». Der fikk de møte mannen som under rettssaken i Nürnberg påsto at han ikke visste om det som skjedde i konsentrasjonsleirene før en gang i

1944. En stund etter ekskursjonen skrev Sverre Pedersen; «Reisen var meget interessant... Særlig bemerkelsesverdige var planene for Berlin av

professor Speer.»

Og våren 1944 lanserte den nazistiske byplansjefen i det okkuperte Oslo sitt kollaborasjonsopus «Et forarbeid til generalplan for Stor-Oslo» (207 sider).

Ble det et fagmanifest i hakekorsets tegn? Kan man her snakke om en nazistisk arkitektur, en byplanlegging i tyranniets tjeneste, unnfanget en panisk måned før de alliertes landstigning i Normandie?

Dette skal vi forsøke å belyse i to følgende artikler, men la det være sagt at planen rommer samme polemiske ordgyteri og pseudovitenskapelige haranger som kjennetegnet Quisling og hans paraderende hoff. Og selv sagt var det den ti år eldre forløperen – Harald Hals' funksjonalistiske og sosialdemokratiske generalplan anno 1934 – arkitekt Rode så seg nødsaget til å fordømme ideologisk for å gi sitt eget arbeid et preg av «nasjonal-socialistisk» tankeliv.

1934-prosjektet var en rendyrket «bymaskin», basert på tayloristisk sone-deling og effektive interne forbindelser. Hals tuftet sin byforming på atskilte enklaver for arbeid, handel, bolig, kultur og rekreasjon. Planen bygget også på en uhemmet privatbilisme paret med en kollektivtransport som tilfredstilte industriens, drabantbyenes og det kommersielle citys behov for hurtig og smidig pendling. Og slik kan man se Hals-planen som en banebryter for etterkrigstidens brutalistiske byutbygging, uansett hva man ellers måtte mene om de mer humane og kunstneriske trekkene ved byplanarbeidet til arkitekt Hals og hans tverrfaglige team.

Nazisten Rode uttrykker respekt for fagmannen Harald Hals, men innleder sin plan med følgende tagtlososofiske reservasjon: «Under arbeidet... kom jeg imidlertid til det resultat at jeg ikke kunne være enig i det grunnsyn som den foreliggende generalplan bygger over.»

I neste artikkel skal vi presentere Rode-planens eget grunnsyn og resymere dens populistiske frasemakeri.

BYGGE
TIDNING



Jan Carlsen er frilans skribent, bosatt i Sverige. Han er utdannet ved arkitektskolen i Birmingham, England og har i perioden 1970-1988 vært amanuensis ved Arkitektthøgskolen i Oslo ved fagområdet By- og regionplanlegging.

104821

Byplanlegging under hakekorset (2)

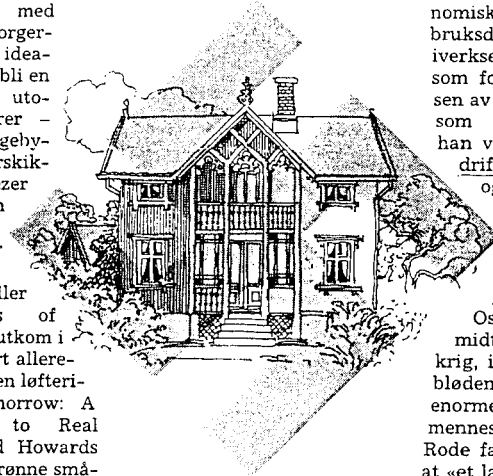
Det lå i kortene at NS-korviteen F. W. Rode, arkitekten som sto bak Quisling-regimets generalplanarbeid for Stor-Oslo i 1943-44, introdusert i forrige artikkel, skulle ta avstand fra den hjemlige Corbusier-sympatisøren Hals og søke forbilder som stemte overens med nazismens småborgerlige, svermeriske idealer. Og det måtte bli en av kapitalismens utopiske reformatorer – den engelske hagebybevegelsens lederskikkelse Ebenezer Howard – som dannet yrkesplattformen for naziarkitekten. Howards bestseller «Garden Cities of Tomorrow», som utkom i 1902, var publisert allerede i 1898 under den løfterrike tittelen «Tomorrow: A peaceful Path to Real Reform», og med Howards kooperativer og grønne småbyer fant byplansjef Rode en fagideologisk rettesnor å bygge etter.

Funksjonalismen var derimot synonym med den «dekadente» kunsten og kulturen. Lærerstaben ved den avantgardistiske Bauhaus-skolen i Weimar (flyttet til Dessau i 1925 og stengt av nazistene i 1933) hadde vært infiltrert av sosialister. Likeledes var CIAM – den internasjonale byplanorganisasjonen – et bolverk for bolsjevikere. Man kunne ikke anvende det modernistiske formspråket til urbanistene som utover mellomkrigstiden ble utropt til de europeiske Arbeiderpartienes teknologiske yppersteprester.

«Oslo blir på mange måter hva jeg kan være fristet til å kalle veldig overdimensjonert», skriver Rode i innledningen «Merknader til generalplanen av 1934». Hals hadde forespeilet et Stor-Oslo med 800.000 innbyggere; Rode kalkulerer seg fram til et betydelig lavere folketall. Han vil redusere metropolens «voldsomme krav til transportmidler, til samfunnsmessig sett meningsløse høye driftsutgifter i form av reiser, tidstap og kapitalutlegg».

Stikkordet er desentralisering, og det lar seg ikke bortforklare at man med folke-

Vi må ikke glemme at denne Oslo-planen blir til midt under 2. verdenskrig, i et kriserammet og blødende Europa, med enorme daglige tap av menneskeliv; og arkitekt Rode fastslår naturalistisk at «et lands rikdom er dets antall arbeidende mennesker», følgelig er det «meget om å gjøre å øke folketallet betraktelig ut over hva den nuværende fruktbarhet muliggjør».



vettets logikk nikker innforstått til ønsket om «mest mulig jordbruksarealer like inn på selve byen» for å utvikle selvforsynte regioner, verne matjordsarealer og skape balanse mellom by og land.

Slike økologiske tankemodeller finner man ikke i storbyvisjonen til funksjonalisten Harald Hals.

Det er også forbløffende – ti år etter antiklimakset i arkitektkonkurransen «Byen og fjorden – Oslo år 2000» – å lese dette postulatet om havnebyen Oslo: «Få byer har større muligheter fra naturens side til å skaffe sine innbyggere adgang til sjøen. Imidlertid søkte man i generalplanen forgjæves etter en løsning av kystlinjens åpning for publikum.»

Jeg vil hevde at folk har mye større glede av den offentlige waterfront på sørvestre Manhattan, langs Hudson River i Battery Park City, frigjort fra private grunneiere på 1980-tallet, enn vi kan nyte etter utbyggingen av Aker Brygge i Oslo.

Det skal vise seg at NS-planen, når det kommer til stykket, i hovedsak er en opportunistisk tilrettelegging av det kapitalistiske bysamfunnet som hadde vokst fram fra slutten av

1870-tallet til krigsutbruddet, altså under industrialiseringens og urbaniseringens seneste epoke. Men med «det nasjonalsosialistiske syn som ledende prinsipp skal helhetssynet komme først», brauter byarkitekten hypotetisk.

Han vil redusere byens økonomiske makt over landbruksdistriktene ved å iverksette en «landsplan» som forutsetter «innførelsen av nasjonalsosialismen som bærende statsidé», han vil flytte industribedrifter ut av storbyene og oppmuntre «den nuværende fruktbarheten» i hovedstaden.

Vi må ikke glemme at denne Oslo-planen blir til midt under 2. verdenskrig, i et kriserammet og blødende Europa, med enorme daglige tap av menneskeliv; og arkitekt Rode fastslår naturalistisk at «et lands rikdom er dets antall arbeidende mennesker», følgelig er det «meget om å gjøre å øke folketallet betraktelig ut over hva den nuværende fruktbarhet muliggjør».

Dette resonnetet fant sted før import av fremmed arbeidskraft ble dagligdags. Derfor anser byarkitekten at «ut fra et vesteuropeisk makt- eller sikkerhetsgrunnlag er det, under henvisning til de mindreverdige rasers høye fødselstall, overordentlig meget om å gjøre, at vesteuropas folketall øker sterkest mulig, hva gjelder oss... Den hvite rase, representende vestens kultur, kan gjennom det siste århundre vise en nesten eventyrlig stigning... Tar man imidlertid befolkningsutviklingen de siste 50 år for seg viser denne... en faretruende tendens... for de mest verdifulle raser – en utvikling som kan bli skjebnesvanger for hele vår kultur.»

I neste og siste artikkel i denne makabre triologien skal vi ta for oss drømmen om den mellomstore by, sva-daen om «arbeidets skjønhet» og den nazistiske byplansjefens forestillinger om et germansk Oslo.

BYGGE



Jan Carlsen er frilans skribent, bosatt i Sverige. Han er utdannet ved arkitektskolen i Birmingham, England og har i perioden 1970-1988 vært amanuensis ved Arkitektøgskolen i Oslo ved fagområdet By- og regionplanlegging.

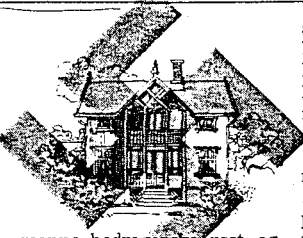
Byplanlegging under hakekorset (3)

Harald Hals-plannen fra 1934 snakket om de snurrende hjulene i byens maskineri, og NS-arkitekten F. W. Rode anvender dette funksjonalistiske planleggingsarbeidet som skyteskive i sin egen plan. Og det kroniske storbyproblemet, urbaniseringens dilemma, løste Rode ved å kopiere planleggingsdiagrammene til Ebenezer Howard, illustrert i den berømte hagebyboken; man begrenser simpelthen størrelsen på «modersbyen» ved å anlegge harmoniske småbyer, eller «drabantbyer», utover i landbruksdistriktene. «Målet er å gjøre byene menneskelige og ikke avskaffe dem.» Dette har byplanleggerne greid i Berlin, påstår Rode, der er industrien forflyttet til regionens periferier. Og Howard «er banebrytende på dette området».

Studerer man mellomkrigstidens hagebybevegelse, og tar for seg filantropiske og tiltalende forsteder som Letchworth og Welwyn utenfor London – slik man også kan sømfare historien til Ullevål hageby i Oslo – går det snart fram at hus- og hage-løsningen aldri ble arbeiderklassens boligform. Stedene ble for eksklusive, folk hadde ikke råd til å flytte inn i dem. Derfor opererer NS-planleggeren Rode med en pyramidal boligstruktur, et variert tilbud som spenner fra eneboliger med kjøkkenhager («selvforsynt i krisetider») til rekkehus og 70 kvadratmeter blokkleiligheter. Alle kunne ikke forsikne seg i luksuriøse ørnereder. Hans «idealby» rommer 20.000 innbyggere (Howard-boken om Imorgen-byene opererer med ca. 32.000). Byen skal utgjøre «en organisk helhet», preget av balanse mellom håndverk og industri, og planen har selv-sagt nasjonalsosialismen som «det åndelige grunnlag for våre bysamfund». Og først da, når Hitlers drøm er gjennomført i landsmålestokk, «vil bysamfundene bli menneskelige samfund, uten storbyens drepande virkning overfor enkeltindividene og familiene, samtidig som de tekniske problemer ikke blir større enn at de med letthet finner sin naturlige, sunne og billige løsning».

Det var denne populistiske svadaen som forførte folke-massene etter kriseåret 1933, og man gjenkjenner agitatoren Bertram Dybwad Broch-

Et kapittel i nazistenes generalplanskisse for Oslo anno 1943-44 fikk tittelen «Kampen mot storbyen». Oppgaven gikk ut på «å bygge en by for mennesker – og ikke maskiner».



manns bedragerens røst og Samfundspartiets hokuspo-kusprogram bak de tørre tall i planteksten. Dens forfatter gjør jo ikke annet enn å drøv-tygge de nasjonalsosialistiske halmstråene for å gi sine statistiske tabeller og søyle-diagrammer et skinn av vitenskap og profesjonell overbygning.

Konklusjonen i den svarte generalplanen for Stor-Oslo blir et folketall på 350.000 innbyggere i en by med tilhørende satellittbyer som kan «vokse til 20.000 mennesker». Oslo er «i første rekke en forretningsby og sete for sentraladministrasjonen», avslutter byarkitekt Rode inkonsekvent. Det mer prag-matiske nasjonalsosialistiske livet skal utfolde seg i «helt selvstendige, organisk utbyg-gede bysamfund, tilknyttet sentralbyen Oslo som moder-by».

Jeg tilstår at jeg hadde ventet flere speerske parade-gater og folkemøteplasser og monumentale bygninger i dette NS-inspirerte plando-kumentet. Men atter en gang må vi poengtere at arbeidet fullføres når nazismens ubønnhørlige nederlag nærmer seg. I mai 1944, da F. W. Rode undertegnet akten og takket Stor-Oslos Regule-ringsnemnd for hjelpen, var Quisling allerede en slagen mann og Terboven fikk ikke lenger leke general i Stor-tingskorridorene. Hans stor-slagne plan om en razzia mot Hjemmefronten i skogene utenfor Oslo ble stoppet fra høyeste hold i Berlin rett før påsken 1945, og da kapitula-sjonen var et faktum 8. mai sprengete han seg selv i luften i en bunker på Skaugum hvor han hadde bodd i kronprin-sessens gemakker.

Innlagt i boken finner jeg et par sammenbrettete, gul-nete brevark; byarkitekt Rode korresponderer bl.a. med kommunearkitekten i Aker (sammenslått med Oslo i 1948), August Nielsen, som i et diplomatisk svar uttaler

seg om forarbeid- det til Rode. Men etter arkitekt Nielsens syn må «selve byformen... gjøres til gjen-stand for en selv- stendig vurdering på annen basis enn den som herr Rode har benyttet i sitt arbeide». Brevet er signert, men har ingen dato.

I et tafatt notat adressert til Stor-Oslos Regulerings-nemnd, datert 13. februar 1945, altså mens tyskerne praktiserer den brente jords taktikk i Finnmark og Røde Kors banker på konsentra-sjonsleirenes dører i Tysk-land, lufter byarkitekt Rode sine tanker «i forbindelse med den her reiste disku-sjon». Hans funderinger er uten bakkekontakt, slike ide-alregioner lar seg selvsagt ikke realisere i et kapitalis-tisk samfund og heller ikke med terror og Blut und Boden-fanfarer som akkom-pagnement på arkitektens tegnstuer.

Planforfatteren ønsker konkrete synspunkter, de mottatte uttalelser blir for luftige. Men i sin helhet betrakter han byplanen – her han sitter i Norges okkuperte hovedstad i februar 1945 – som faglig forsvarlig og gjen-nomførbar. Galskapen i nederlagets stund er evident. «Jeg fastholder derfor uten endringer det som står,» skriver han, «uten å ha noe i mot en eventuell sprog-messig korreksjon som ikke griper inn i selve konklusjonsreali-teten.»

Vinteren 1992-93 pågikk det en tankevekkende debatt i Dagens Nyheter om eventu-elle likheter mellom nazis-mens estetikk og det svenske folkehjemmets stilidealer. Tyskeren Heinrich Tessenow, som var Hitlers yndlingsar-kitekt og hadde vært Speers mønsterelev, inspirerte mange arkitekter og bruks-kunstnere i Sverige med sin enkelhet, folkelighet og gode form. Visjonen om et germansk Stor-Oslo ble lykkeligvis ikke fullbyrdet, forslagene i byarkitekt F. W. Rodes generalplan havnet på histo-riens skraphaug. Også faglig sett var prosjektet for dilet-tantisk og maniært. Og drøm-men om den demokratiske hagebyen, i et samfund hvor by og land går hand i hand, tilhører fortsatt utopiens verden. Men jeg beholder den svarte boken. Jeg vil aldri glemme hva slags byggepla-ner naziarkektene fablet om i Norges hærtatte hoved-stad den gangen.

BYGGE

KUNST



Jan Carlsen er frilans skribent, bosatt i Sverige. Han er utdannet ved arkitektskolen i Birming-ham, England og har i perioden 1970-1988 vært amanuensis ved Arkitektthøgskolen i Oslo ved fagområdet By- og regionplanlegging.

DEBATT

Datavirus og Airbus

I artikkelen «Datasikkerhet: Friske virusguruer» i Ingeniørnytt 30. september, refereres en uttalelse fra Dr. Fredric Cohen hvor han sier at han aldri vil gå ombord i et fly av typen Airbus, fordi flyet er 100 prosent datastyrt.

Det er riktig at de flytypene fra Airbus Industrie opereres ved hjelp av data - det som kalles «fly-by-wire». Dette betyr at alle kommandoer fra pilotene overføres elektronisk, mens de skjeddene mekanisk på eldre flytyper. Concorde var imidlertid det første sivile passasjerfly som hadde «fly-by-wire»-kontroller. Det ble etterfulgt av Airbus A300 og A310 samt Boeing 767 og 757 som alle har en forenklet utgave av systemet.

A320, som representerer det store gjennombruddet for Airbus Industrie på verdensmarkedet, er det første sivile passasjerfly hvor «fly-by-wire» benyttes fullt ut. Her er det installert fem «fly-by-wire»-computere, og flyet kan opereres med bare en av dem. De fem computere opererer parallelt, hvis en faller ut så overtar den neste automatisk.

Hver av de fem computer-

ne er egentlig to computere i en, hvor den ene hele tiden overvåker den andre. I tillegg er tre av computerne levert av én leverandør, mens de to andre er utviklet av en annen, de har separat design og forskjellige komponenter. Disse to typer computere er deretter programmert av uavhengige team som bruker forskjellig programspråk. Dette gjør det så og si umulig at samme feil kan virke på alle computere samtidig.

Selv om Airbus Industrie mener å ha utviklet et system som er sikkert, må man alltid se muligheten for det umulige. Sjansen for at alle computerne skal falle ut under en flight, er beregnet til mindre enn én milliard. Skulle imidlertid datakraften forsvinne, kan pilotene på en A320 - eller hvilken som helst av de andre Airbus-maskinene - fly videre ved hjelp av mekaniske back-up kontroller. Dette er demonstrert gjentagne ganger, og det inngår også som en fast del i pilotenes treningsprogram.

ROAR E. MØLL

INFORMASJONSANSVARLIG
FOR AIRBUS INDUSTRIE I
DANMARK OG NORGE

Misvisende om Sverre Pedersen

Krigen og nazismen er åpenbart en Sareptas krukke for folk med skrivekløe. Stadig er det nye sider ved Hitlertiden som blir trukket frem. Siste nytt er at Jan Carlsen har tatt for seg byplanleggingen i en artikkelserie. Et takknemlig tema for dem som vet at de store reguleringsplanene hadde som eneste formål å forherlige nazismen.

Dessverre synes Jan Carlsen å ha falt for fristelsen til ensidig å bygge på skriftlig materiale, uten den muligheten for korrektiv som ligger i en personlig kontakt med de hendelsene som blir omtalt. Følgen er at professor Sverre Pedersen blir beskrevet som landssviker for sitt arbeide med Brente Steders Regulering. Videre hadde han sammen med sine medarbeidere foretatt en studietur i Tyskland under krigen, og uttalt seg rosende om de store planene for Berlin.

Det er rent tøv å karakterisere Sverre Pedersen som landssviker. Fire professorer fikk avskjed fra NTH for sine handlinger under krigen. Sverre Pedersen var ikke blant dem. Riktig nok holdt Pedersen seg borte fra undervisningen i ett år etter 1945. Men det skyldtes en faglig konflikt med studentene og hadde ikke noe med hans holdning under kri-

gen å gjøre. Og så stor var respekten for hans kvaliteter og kvalifikasjoner at han ble stående i sin stilling to år etter at aldersgrensen var nådd.

Jan Carlsen skriver at Sverre Pedersen fikk to års yrkeskarantene for sitt arbeide med Brente Steders regulering. Begrepet «yrkeskarantene» er ukjent i norske fagkretser, og det er ikke lett å forstå hva forfatteren her har misforstått. Dette reguleringsarbeidet var imidlertid et norsk, nasjonalt anliggende. Men jeg ser ikke bort fra at noen av Pedersens kolleger var misunnelige på ham for de store oppdragene som han skaffet seg der.

Det er forøvrig viktig å være oppmerksom på den vanskelige situasjonen som hans familie befant seg i. En sønn var fra sommeren 1940 i de militære styrkene i Storbritannia. En annen tjenestegjorde i Flyvåpenet. En tredje ble arrestert i 1941 for militær etterretning. Selv om detaljene er uklare, vet vi imidlertid at Sverre Pedersen ved hjelp av sine kontakter i Tyskland klarte å hindre krigsrett med sikre dødsdommer for sønnen og de øvrige 3 medlemmene av gruppen. I stedet ble de sendt til konsentrasjonsleir i Tyskland. Mange av dem døde, men en av de overlevende kom til Trond-

heim sommeren 1945 og lot seg intervju i en av byens aviser. Hensikten med besøket var å takke Sverre Pedersen for å ha reddet livet hans.

Jeg har foran meg intervjuet med en mann som var arki-tekststudent under krigen, aktivt med i militær etterretning og fange i tysk konsentrasjonsleir de siste to årene av krigen. Han hadde den gang regnet Sverre Pedersen som stripet, men i ettertid oppfattet han det som urettferdig. Han mente at Sverre antakelig ble belastet med den klart tysk-vennlige holdningen til broren Harald, også han professor.

Det er 22 år siden Sverre Pedersen døde, så han tar seg neppe nær av den misvisende og fornærmelige karakteristikk som han er blitt utsatt for. Men det er grovt uansvarlig av en forfatter å komme med slik kritikk, uten å ha satt seg inn i saken. Hensynet til blant annet avdødes familie burde tilsi en varsomhet som åpenbart er ukjent for Jan Carlsen.

ALBRECHT EIKA

✘

DEBATT

Om arkitektene og krigen

Jan Carlsen, forfatter av vår spalte «Byggekunst», gir her en avsluttende replikk til forrige ukes innlegg fra Albrecht Eika om arkitektur under hakekorset:

Det var ubetenksomt av meg å bruke ordet «landssvik» om arkitekturprofessor Sverre Pedersens faglige virksomhet under krigen uten å presisere det nærmere. Slik uttrykket inngår i artikkelen «Byplanlegging under hakekorset 1» (14. okt.) kan leseren tro at det dreier seg om en offisiell dom, og det var jo slett ikke tilfellet. Jeg vil derfor gi Albrecht Eika rett i at jeg uttrykker meg feilaktig her, juridisk sett (se hans innlegg «Misvisende om Sverre Pedersen» 28. okt.), og jeg beklager oppriktig den språklige lapsusen.

Som man kan lese i Odd Brochmanns bok «- disse arkitektene» (1986), i kapitlet «Intermezzo» om okkupasjonsstiden, nedsatte Norske Arkitekters Landsforbund sine selvbestaltete granskningsutvalg i mai 1945. «Granskning, det vil si... hvorvidt medlemmene har holdt sine stier rene under besettelsen.» Brochmann stiller seg spørsmålet om vi i Norge drev en allfor smidkjer forfølgelse av landssvikere» og innrømmer at han som standens sagskriver opplever dette som «en ikke behagelig tanke».

Alle opprinnelige NAL-medlemmer fikk i 1945 tilsendt et skjema hvor man skulle besvare om man hadde vært medlem av NS og/eller det nazistiske Norges Arki-

tektforbund. En slags politisk selvangivelse, med andre ord. Man ble bedt om å opplyse «i hvilken utstrekning man hadde bistått fienden med å utføre arbeid for ham».

Stemningen i NAL-styret på det første etterkrigs-møtet, 24. mai 1945, må ha vært temmelig ambivalent. Hvor gikk de moralske og yrkesetiske grensene? Hvem var kollaboratører? Jeg har i min artikkel beskrevet NALs reaksjon på Terbovens diktat sommeren 1941. Dette bevitner arkitekt Sverre Pedersen: Landsforbundets formann Harald Hals og hans kolleger avgår, NAL-kontoret rekvireres, tidsskriftet Byggekunst nedlegges, over hele landet «melder de alminnelige medlemmer seg ut i flokk og følge, Norske Arkitekters Landsforbund eksisterer ikke lenger».

Odd Brochmann konstaterer nøkternt at arkitektstanden «blir godt representert på Grini og i tyske konsentrasjonsleire». Mange flyktet til Sverige, England og Canada. Den talentfulle unge arkitekten Frithjof Reppen må bote med livet. Han skriver også at Norges Arkitektforbund, opprettet av den s.k. landsleder Rode, hvor NTH-professor Sverre Pedersen i 1942 kåserte om sin interessante studiereise til Tyskland og sitt inspirerende møte med Hitlers arkitekt Albert Speer, midt under den brennende krigen, var en organisasjon «utelukkende bestående av NS-arkitekter».

Norges Arkitektforbund prøver å føre sin propaganda i Byggekunst, som kommer ut med noen krampaktige numre sendt til landets arkitekter



«som kanskje kikker litt i dem av nysgjerrighet innen de går i papirkurven».

Tidligere i kapitlet har Brochmann fastslått at i juli 1940 «engasjerer eller beordrer Arbeids- og kommunedepartementet professor Sverre Pedersen til å legge planer for samtlige ødelagte steder». I samme måned, heter det i NAL-boken, mottar landssty-

ret «melding om «et vilt kapp- løp mellom arkitekter som vil sikre seg oppdrag», og de underbyr hverandre hva honorar angår».

Det var nok mange som hadde sine svin på skogen den gangen ja.

Og la meg i rettfærdighe- tens navn påpeke at Albrecht Eika selv er ansvarlig for en misvisende formulering når han påstår at jeg gjør Sverre Pedersen til «landssviker for sitt arbeide med Brente Steders Regulering». Det skrev jeg ikke. Han ble av NAL «dømt til to års yrkeskarante- ne for landssvik», sa jeg. Og ordet landssvik har jeg altså trukket tilbake. Men resten av artikkelen står jeg for.

Arkitektene oppførte seg vel som nordmenn flest under kri- gen, formoder jeg. De var ver- ken bedre eller verre enn andre yrkesgrupper. «En siste utvei», forteller Brochmann, «var å tegne brakker for tyskerne, noe som under visse omsten-

digheter ble ansett som akseptabelt da sluttoppgjørets time kom».

Jeg lar Odd Brochmann opp- summere det hele slik: «Proffessor Sverre Pedersen var blitt funnet skyldig til en to- års karantenetid fordi han hadde etterkommet det tysk- dirigerte påbud om å utarbei- de byplaner for de brente ste- der, trass i NALs innstilling i saken. Selv hadde han hevdet at dette var skjedd under tvang - med to aktive sønner i England var hans stilling utsatt. Dette endret ikke den dom som kunne ha gått rela- tivt upåaktet hen, med mindre hans studenter hadde nektet å la seg undervise av en mann med dette stempel på seg. Etter påtrykk fra Frode Rin- nan trekker Pedersen seg der- med tilbake fra lærergjerning- en for det aktuelle tidsrom, hvorved hans undervisning blir overtatt av en hel rekke arkitekter, mest fra Oslo.»

JAN CARLSEN